

**Vajda Zsuzsanna**

pszichológus, Pszichológia Tanszék, SZTE, Szeged

## Gyerekek a képernyőn

*A médiatartalmak hatása a szocializációra erősen foglalkoztatja a szakértelmiséget és a közvéleményt. Jóval ritkábban esik szó arról a hatásról, amelyet a mai tömegkommunikáció a gyermekfelfogás alakításában fejt ki.*

**A** gyermekekkel való bánásmód, a gyermeknevelés kultúrája nem kis mértékben annak a függvénye, hogyan tekintenek a felnőttek a gyerekekre, mennyire vélik őket a felnőttekhez hasonlóknak vagy különbözőnek. E képzetes távolság kultúránként változik. Részben ezzel függ össze az a ma jelentős befolyásra szert tett irányzat, amely a gyermekkort, a gyermekek megkülönböztetését tisztán kulturális konstrukciónak tartja. Az álláspont lényege, hogy a gyerekek és a felnőttek közötti érzékletesen is feltűnő, materiálisan jól definiálható különbség – amely persze az életkor előrehaladásával csökken – nem játszik lényeges szerepet a gyermekfelfogásban, amelyet döntő mértékben a kultúra határoz meg. Bár az okoskodásban alapvető logikai hiba van – a gyermekkor kategóriájának előzetesen már léteznie kellett ahhoz, hogy a kultúrákban az adott feltételrendszer szerint alakuljon; a gyermekkor univerzális antropológiai kategória is – e szemléletnek ma, különböző okokból, rendkívül nagy a befolyása a kortárs társadalomtudományban.

Amikor néhány képi ábrázolás konkrét elemzése révén vizsgálom a gyerekek megjelenítését és a gyerekekre vonatkozó üzeneteket, két feltevést szeretnék alátámasztani. Az egyik, hogy a gyermekfelfogás kulturális függőségének hangsúlyozása közvetlenül összefügg a gyermekek helyzetében, a gyermekfelfogásban bekövetkezett változásokkal – egy régi és vulgárisan hangzó kifejezéssel élve a „megideologizálás” szerepét tölti be. Feltevésem szerint napjaink gyermekképének fontos jellegzetessége, hogy jóval kevésbé veszi tekintetbe az első életévek sajátosságait, mint a modernizáció korábbi időszakainak gyermekfelfogása. A fokozatosan bekövetkező változások a hetvenes évek második felétől felgyorsultak.

Másik feltevésem a gyermekfelfogás szerkezetével kapcsolatos. Ma természetesnek véljük, hogy létezik egy viszonylag homogén közfelfogás a gyermekekkel, a gyermekneveléssel kapcsolatban. Ez azonban távolról sem volt mindig így. A közfelfogás alakulásában döntő szerepet játszanak a kommunikáció lehetőségei: ahhoz, hogy az emberek hasonlóan vélekedjenek például a családtervezésről vagy a kívánatos gyermekszámról – e két kérdésben meglehetősen nagy a konszenzus – olyan nagy hatású, mindenkit elérő kommunikációs eszközre van szükség, mint a televízió. A kereskedelmi televízió a kommunikáció más ágaira és fajtáira, így az írott sajtóra, a filmre is rányomta a bélyegét, mégpedig nemcsak abban, hogy a látványosság és a szenzáció-jelleg előtérbe került, hanem a közfelfogás tartalmát illetően is. Részben ebből fakad a mai tömegkommunikáció rendkívüli kulturális hatása: a nézőpontok hatalmas mértékű egységesülését idézi elő, amelyben egyre kevésbé látszanak hitelesnek, sőt elszigeteltségükben hóhortosnak tűnnek a kritikai- vagy ellenvélemények.

### **Gyerekek és gyerekeknek szóló műsorok a televíziók műsorában**

Első kérdésünk, hogyan alakult a gyerekekről és gyerekeknek szóló műsorok aránya a legnagyobb nézettségű csatornákon. Ehhez jó támpont a Jel-kép című folyóirat, amely több éve közöl a televíziós műsorkínálat alakulásával kapcsolatos elemzéseket. (Te-

restvényi, 2003) A 2002-es műsorelemzés adatai 1999-től évente összehasonlítják a műsorok szerkezetét és arányait. A számok világosan tükrözik, hogy a közszolgálati és a kereskedelmi csatornák adása ugyan egyre nagyobb mértékben különbözik egymástól, de az elmúlt négy év során mindkettőben csökkent a gyerekeknek, illetve a szülőknek szóló, célzott műsorok aránya. Így például 1999-ben a közszolgálati csatornákon 5,2 százalék, a kereskedelmi csatornákon összességében 4,1 százalék volt a rajzfilmek aránya, 28, 8, illetve 18,8 százaléknyi a gyermekeknek szóló film. A hasonló adatok 2002-ben: 2,8, illetve 2,7 százalék (rajzfilmek) és 24,8, illetve 11 százalék (gyermekeknek szóló filmek).

Az adatok megerősítenek abban, amit szubjektív benyomásunk is sugall: a gyerekeknek, illetve szülőknek szóló műsorok ideje mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi televíziókban összességében csökkent. Az eltérések minden bizonnyal még sokkal nagyobbak lennének, ha a rendszerváltás előtti, akkor még csupán közszolgálati média műsorkínálatát vizsgálnánk meg. Az ismeretterjesztő műsorok arányát tekintve szintén jelentős a változás: a közszolgálati televíziókban négy év alatt 13,4 százalékról 9,5 százalékra csökkent az arányuk, a kereskedelmi adókon ismeretterjesztő műsorok gyakorlatilag nem szerepelnek: jelenlétük mindössze 1,6 százalékos. Az ismeretterjesztő műsorok téma szerint

---

*Szinte észrevétlenül válik felfogásuk részévé a jelenet sugalmazása: a gyerekek a világot éppen elemien megrendítő terrorcselekmény pártolói, a felnőttekkel egyenrangúan ítélik meg az eseményeket. Holott ez az álláspont teljes mértékben ellentétes a gyerekek csökkent felelősségét hangsúlyozó, a gyermekvédelem, az intézményes szocializáció és a gyermeknevelési kultúra születésével párhuzamosan keletkezett „klasszikus” gyermekképpel, a modernizáció gyermekfelfogásával.*

---

nincsenek tagolva a tanulmányban, ezért pontosan nem tudhatjuk, milyen arányban szerepeltek/szerepelnek közöttük gyerekeknek vagy szülőknek szóló adások. Arra azonban nyilván még sokan emlékeznek, hogy a kereskedelmi televíziók megjelenése előtt a közszolgálati televíziókban hetente többször voltak hasonló műsorok (Napraforgó, az MTV 2 műsora, iskolatelevízió stb.) Mára ezek nemcsak a kereskedelmi, hanem a közszolgálati televízióból is eltűntek vagy radikálisan csökkentek. A tendencia egyébként része annak a folyamatnak, amelyben az egyes csatornák műsorszerkezete közeledik egymáshoz.

A gyerekeknek szóló és gyerekekkel kapcsolatos műsorok alacsony reprezentációja a képernyőn egyrészt tükrözi az aktuális helyzetet: egyre kevesebb gyerek van a családokban és a nézők zsugorodó kisebbsége a gyereket nevelő felnőtt. A valamilyen módon gyerekekkel kapcsolatban lévő műsorok háttérbe szorulása ugyanakkor hozzá is járul a gyermektelenséghez, mivel természetessé, megszokottá teszi a gyerekek hiányát, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a modern filmtermésben szereplő sikeres felnőtteknek többnyire nincsen gyermekük vagy ha van, perifériás szerepet játszik a filmbeli történetben. (Külön kategóriát jelentenek azok a filmek, amelyeknek központi alakjai között szerepelnek gyerekek – ezekre részletesen is kitérünk).

A gyerek azonban mégsem hiányoznak a televíziók műsorából: tekintélyes a jelenlétük a hírekben és más, alapvetően a felnőtteknek szóló műsorokban, valamint a reklámban. A következőkben ezek gyermekképét tesszük vizsgálat tárgyává.

### **Gyerekek a hírekben és hír-jellegű műsorokban**

A szeptember 11-i terrortámadások után a világsajtót és televíziót bejárta egy montázs, amelyen egy arab külsejű és öltözetű csoport, köztük egy csoport gyerek örvendezik. A képre nem véletlenül kerültek a gyerekek. A kommentárok kiemelték: „Palesztin gyere-

kek örömnepet ülnek az USA-t ért merénylet miatt”. A hír nem váltott ki megütközést, pedig nem magától értetődő, hogy a gyerekek valóban az USA-t ért merényletnek örülnek, még akkor sem, ha valóban ez volt az ünneplés apropója. A gyerekek nem saját tapasztalataik és meggyőződésük alapján tájékozódnak a térben és az időben, nem képesek rá, hogy egy-egy esemény súlyát a felnőttek segítsége nélkül mérlegeeljék. (A gyerekekre vonatkozó híradások és kommentárok az utóbbi időben éppen az ellenkezőjét sugallják). Talán az egész világot bejárt vágókép által okozott homályos averzió fejeződött ki abban, hogy számos kritikus szellemű internetes listán megkérdőjelezték a valóságát.

A helyzet jellemző módon világítja meg a jelenkor embere számára kuszává vált világot. A többsikű valóság szintjei között gyakorlatilag képtelenség a rendszert megtalálni, amelynek segítségével a néző legalább utalást kaphatna arra nézve, milyen személyes viszonyt alakítson ki az eseménnyel. A távoli merénylet, a helyszínen készült néhány fotón szereplő felnőttek és gyerekek valahogyan kapcsolatba kerülnek a budapesti, szegedi vagy soproni társasházban televíziót néző felnőttekkel és gyerekekkel. E kapcsolat értelme azonban kiszámíthatatlan és esetleges. A nézők többsége nem tűnődik el azon, hogy a montázon látható, 6–8 éves arab gyerekek ugyanúgy nem tudják, hol van Amerika, mint magyar társaik. Így azon sem tépelődnek, mi a célja a gyerekek szerepeltetésének, sem azon, mi az adott képsor rejtett üzenete? Szinte észrevétlenül válik felfogásuk részévé a jelenet sugalmazása: a gyerekek a világot éppen elemien megrendítő terrorcselekmény pártolói, a felnőttekkel egyenrangúan ítélik meg az eseményeket. Holott ez az álláspont teljes mértékben ellentétes a gyerekek csökkent felelősségét hangsúlyozó, a gyermekvédelem, az intézményes szocializáció és a gyermeknevelési kultúra születésével párhuzamosan keletkezett „klasszikus” gyermekképpel, a modernizáció gyermekfelfogásával.

A gyerekek egyre többször szerepelnek a híradókban, mivel jelenlétük fokozza az érzelmi hatást. Anélkül, hogy menteni akarnám a közelmúltban Beszlánban, Észak-Oszétiában történt szörnyűséges merénylet aljas résztvevőit, nem kétséges, hogy a tömegmédiá a merénylet kezére játszik. A terrorcselekmények szörnyűségei megsokszorozódnak, hatásuk felértékelődik azáltal, hogy emberek százmilliói látják a naturalisztikus jeleneteket, és a nagy televíziós hálózatok ezúttal sem tartóztatták meg magukat a szenvedő gyerekek és szülők bemutatásában. (Miközben az amerikai kormány tiltakozásával elérte, hogy a CNN adásában nem szerepelhetnek sebesült amerikai katonák).

### Fókusz (RTL Klub)

Az RTL Klub Fókusz, Aktív és Tények című – „hír jellegű” műsoraiban is gyakran szerepelnek gyerekek. 2002-ben hallgatóim segítségével néhány hétig nyomon követtük a Fókusz gyerekekről szóló adásait:

#### *2002. febr. 19. Gyermekbántalmazás*

A kérdés aktualitását az adta, hogy egy 5 hónapos csecsemő többszörös csonttöréssel került kórházba, a gyermeket édesanyja bántalmazta. A műsorban a gyerek és az anyja nem volt látható, egészségügyi szakemberek szólaltak meg: arról beszéltek, hogy az orvosok és az egészségügyi szakemberek nincsenek kellőképpen felkészülve a hasonló helyzetek kezelésére.

#### *2002. febr. 20. Özvegy édesapa csecsemővel*

A műsor egy férfit mutat be, aki 9 hónapos kislányát egyedül neveli, mert a gyermek anyja váratlanul meghalt agyvérzésben. Az apa el akarta mondani, hogy elhunyt felesége átültethető szerveivel hat másik emberen segítt.

#### *2002. febr. 21. Egy csonka család élete*

Ebben a műsorban is egy egyedülálló apát látunk, aki másfél éves kora óta neveli három éves fiát, rendkívül nyomorúságos körülmények között. A kisfiú bölcsődébe jár, de szervezetét és képességeit megviselelték a szegényes körülmények, a rendetlen, piszkos, fütetlen lakás.

*2002. febr. 23. Súlyos bűncselekményeket elkövető gyerekek a tököli börtönben*

Az adásban 12–18 éves gyerekek láthatók, akik gyilkosságot vagy súlyos testi sértést követtek el. A műsorban részletesen is szó esik a szörnyű esetekről, amikor gyerekek ölték meg társukat, a néző láthatja a fásult, közönybe süllyedt gyerekeket, többségük jól azonosíthatóan roma. Az adásban hosszasan látható egy megölt gyerek holtteste is.

*2002. febr. 28. Halálosan beteg ikerpár*

A műsor egy halálosan beteg négyéves ikerpárt és szüleit mutatja be, a két gyermek csontvelő-rendellenességben szenved, kórházi rácsos ágyban fekszenek infúzióra kötve. A műsorban láthatjuk a kétségbeesett, kimerült szülőket, akik reménytelenül próbálnak megbirkózni embertelen helyzetükkel.

*2002. március 3. Gyerekanyák*

A műsorban egy roma lányt ismerhetünk meg, aki 11 évesen gyermeket szült. Az eset néhány éve nagy port kavart. A lány most 14 éves, azóta megszületett második gyermeke is. A nagymama tartja el őket, ő jár dolgozni mindennap. A gyerekek apja 20 éves, rablásért börtönben ül, most vette a nevére a gyermekeket. A gyerekek anyjikkal vagy nagyanyjukkal végtelenül nyomorúságos körülmények között láthatók, piszkosak, szájuk maszatos, hajuk kócos. A környezetükben nagyon sokan dohányoznak.

Bemutattak a téma kapcsán egy anyaotthont is, ahol többnyire fiatalkorú anyák élnek gyermekeikkel. A megszólitott anyák még szinte gyerekek, nagyon sok sérelmen és boldogtalanságon mentek keresztül eddigi életük folyamán. Apjuk molesztálta őket, szüleik korán meghaltak vagy ők is nagyon rossz körülmények között nevelkedtek. Az anyaotthonokban sem maradhatnak egy évnél tovább, utána innen is menniük kell, reményvesztettnek látszanak.

*2002. márc. 13. II. rész: Filmszereplő válogatás*

A főtí filmstúdió 4–10 éves gyerekeket válogat dinoszauruszos filmjéhez. Itt is teljes névvel szerepelnek a gyerekek, láthatóak 6–10 éves kislányok, amint otthon próbálnak, felkészülnek a modellválogatásra. A gyerekek koravéden nyilatkoznak a pénzről, a drága holmikról, amiket a sok pénzen megvehetnek. Egy kb. 8 éves kislány színész szeretne lenni Hollywoodban. A szülők is megszólalnak, elmondják saját motívumaikat: maguk is színészek szerettek volna lenni: nem tartanak tőle, hogy a gyerekek rosszat tesz, ha már gyermekkorában filmszereplőnek készül, inkább attól függ, hogy a környezete hogyan kezeli a helyzetet.

Mint látható, három hét alatt hét ízben szerepeltek gyerekekkel kapcsolatos témák a Fókusz műsorán, lényegében minden második-harmadik napon, a gyerekek tehát e műsorfajtának igen kedvelt alakjai. A műsor tipikus esete a kereskedelmi médiákat jellemző cinikus kettősségnek, amennyiben műsoraik társadalmi problémákat mutatnak be (és talán néhány, súlyos helyzetbe került embert a nyilvánosság segítségével valóban támogatáshoz segítenek). A műsornak azonban nyilvánvalóan nem ez a célja, hanem a nézőszám növelése, ezért abszurd, elrettentő, tragikus helyzeteket választanak ki és azok legkritikusabb elemeit igyekeznek hangsúlyozni, naturálisan bemutatni. A Fókusz témáját nem lehet előre tudni, a nézők az előzetesből szereznek tudomást róla, mi lesz aznap, az előzetesekben pedig újra és újra elisméltik a leginkább figyelemfelkeltő, érzelmeket kiváltó néhány percet.

A műsorban minden bizonyítással kizárólag azok szerepelnek, akik ebbe beleegyeznek. Más kérdés, hogy a következmények nem mindig felmérhetőek a szereplők számára, akik között igen nagy számban vannak alacsony iskolázottságú, marginális helyzetű emberek. A hasonló műsorok óriási szerepet játszanak a szegénységet és az etnikai kisebbséget elutasító, averzív magatartás kialakulásában. Ami a kiskorú gyerekeket illeti, az ő bemutatásuk – ráadásul gyakran névvel, jól azonosíthatóan – gyökeresen ellentmond mind az ENSZ alapokmányában, mind a magyar alkotmányban megfogalmazott elveknek. Ám a szülők beleegyezése elegendő hozzá, hogy ezektől a műsorkészítők eltekintsenek.

A nyomorgó, beteg, a szülői kegyetlenkedéstől vagy túlzott szülői ambícióktól szenvedő gyerekek szerepeltetésének gyermekképet formáló hatásával kapcsolatban a kereskedelmi televíziók képviselői általában azzal utasítják el a bírálatokat, hogy a nézők a műsorban látott helyzeteket saját hétköznapi praxisukkal, tapasztalataikkal fogják összevetni. Csakhogy a televízió műsora ma a legátfogóbb közös tapasztalat és élményanyag:

a valóságot gyakran partikulárisnak érezzük azzal szemben, amit bemutat. A néző tehát igenis általánosít a médiatapasztalatból, amelyet legfeljebb más médiaélményekkel vet össze. Tekintetbe kell venni ugyanakkor, hogy a kereskedelmi adók meghatározott műsorai szegmentált, szakértők által megcélzott, kevésbé iskolázott társadalmi rétegeknek és csoportoknak szólnak. Így a Fókusz jellegű adásokat a művelt értelmiség gyakorlatilag nem ismeri, vagy ha mégis, és reflektálni igyekszik rá, az soha nem képes versenyre kelni a kereskedelmi média nyilvánosságteremtő eszközeivel. Ez utóbbi képviselői egyébként mindent megtesznek, hogy ellehetetlenítsék a kritikákat, például annak hangsúlyozásával, hogy a bírálókat nekik „csak promóció”, annak hatására még többen fogják a műsort nézni. (Bár ha így van, akkor a promóció érdekében a kereskedelmi televízióknak törekedniük kellene a bírálókat megjelenítésére. Ám nem teszik, ezért feltehetően az okoskodás sántít).

### Beszélgető show-k

A „kis színeseket” bemutató hír-jellegű műsorokon kívül a kereskedelmi adókon a beszélgető show-műsorokban is szerepelnek gyerekek és gyerekneveléssel kapcsolatos témák. A beszélgető műsorok többsége délutáni műsor, alkalmi közönséget céloz meg, azokat, akiknek a lakásában állandóan működik a televízió, és éppen otthon vannak. Őket gyakran mintegy háttér-zajként veszi körül az adás, a kép amúgy is másodlagos.

Bár annak idején a hozzáértők egy része megdöbbenéssel és ellenszenvvel fogadta a való világ-jellegű „leselkedő” műsorokat, a kereskedelmi adásokat ismerők számára nyilvánvaló volt, hogy ez a műsor csupán egy fokozat, kiteljesedése egy régóta zajló folyamatnak. A Fókusz adásai is intim, személyes helyzetekben, a magánélet titkait nem kímélve mutatnak be valódi szereplőket. A beszélgető műsorokban szintén „amatőr” szereplők vannak jelen és legszemélyesebb magánügyeikről beszélnek. A beszélgető műsorok jellegzetes politikájához tartozik, hogy olyan szereplőket gyűjtenek össze, akik között valamilyen okból feszültség alakul ki és nyílt konfliktust gerjesztenek a kamerák előtt. (Mintaként amerikai műsorok szolgáltak, ahol a hasonló, valódi vagy megjátszott összecsapásokban rendőrök is megjelennek.)

#### 2002. II. 12: *Segítség, válnak a szüleim!* (Mónika Show)

Kitti (10 éves). Szülei most készülnek válni. Egyedüli gyerek, a szülei kérdésére, hogy kivel szeretne élni, nem tudott válaszolni, nem tud választani közöttük. A szülők reggelenként veszekednek, bár mostanában ritkábban. Azt üzeni nekik, hogy próbáljanak kibékülni.

Emese (14). 10–11 éves volt, amikor szülei elváltak, de ez nem okozott törést neki. Már a bejelentés előtt is külön aludtak. Úgy gondolja, hogy szüleinek így jobb, neki is jobb lett, kibontakozott, jobb fejnek tartja magát. Természetes volt számára, hogy anyukájával marad, hiszen ő a nő. Van egy nevelőapukája, akit nagyon szeret. Édesapja nem hiányzik annyira, hiszen korábban is keveset látta, mert sokat dolgozott, most csak nem alszik otthon.

Kittinek azt tanácsolja, hogy ne próbálja meg szüleit kibékíteni. Ő nem fog férjhez menni, mert lehetetlen, hogy két ember hosszú ideig együtt maradjon.

Bogi (9 éves). A szülei mindig veszekedtek, amikor az apja ittas volt. A válás megrázta, de most már megszokta. A kérdésre, szeretné-e, ha az apja visszamenne, a szomorú, koravén gyerek a fejét rázza. Szokott találkozni az apával, olyankor nem ittas.

#### 2002. III. 11 *Csodagyerek anyja vagyok!* (Mónika Show)

Mónika: Hogy gondoltátok, túlterheltek a gyereket?

Katalin: Optimális szinten. Járjatuk különórákra, hogy kihasználhassa képességeit. Jár karatéra, zongorára, szolfézsra, és angolra.

Mónika: Ezt ti akartátok, vagy a gyerek kérte?

Katalin: Én szerettem volna, mert minden gyereknek ezt el kell bírnia. Az a lényeg, hogy le legyen terhelve, mert alsó osztályokban nem volt leterhelve. Megéri az áldozatot. Ő Kárpátaljaból jött. Az ot-tani, és itteni szülők hozzáállásában nagyon nagy a különbség. Ott aki nem engedheti meg magának, az is arra törekszik, hogy ember legyen a gyerekéből. Amiben tehetséges, abban maximálisan támo-

gatja. (SÍR!!) Ott vannak olyanok, akik 4 évig krumplit esznek, csakhogy a gyerekük elvégezze az egyetemet! Itt, ha a szülőt nem sérti, vagy nem megterhelő, akkor nem foglalkozik vele.

A Mónika show-ban változó rendszerességgel találhatók gyerekeveléssel, a szülői szereppel, házassággal kapcsolatos műsorok, amelyekben gyakran gyerekek is szerepelnek, teljes nevükkel. A műsorok szerkezete hasonló: sorban jönnek be a szereplők, a közönség megtapsolja őket, valamint akkor is tapsolnak, ha helyeslik a szereplők választát. (A taps természetesen vezényelt). Így megtapsolják, amikor a gyerek megüzeni a szülőknek, hogy béküljenek ki, vagy az apát, amikor azt mondja, a gyerekei jobban járnak, hogy már nem él velük. A Mónika show-ban ugyancsak a társadalom perifériáin élő szereplők láthatók, alacsony státuszuk külön hangsúlyt kap azért, hogy a rendkívül erélyes és koncepciózus műsorvezető, Mónika mindenkit – idős férfiakat, tragikus sorsú nőket – tegez. A szereplők belépésekor mindig vidám zene szól.

A beszélgető show-k valódi emberi problémákat jelenítenek meg, csakhogy végtelenül sematizált módon, kiemelve a megbotráncozást keltő elemeket vagy a klisészerű megoldásokat. A klisé-jelleget kiemeli, hogy alkalmanként egy alsó téglalapban megjelenítődik valamiféle összegzés, mondanivaló. A helyzetek kontextusa nem tárul fel, az általánosabb mondanivalót a műsorvezető tudatosan elhárítja: amikor az egyik szereplő azt kezdte fejtegetni, hogy problémáik nagy részét a szegénység okozta, erélyesen eltereli a szót.

### Gyerekek a kereskedelmi reklámokban

A hírek mellett a gyerekek gyakorlatilag a reklámok és a kereskedelmi televíziós csatornák szignáljainak állandó résztvevőivé váltak. Mind az RTL Klub, mind a TV2 folyamatosan él ezzel a módszerrel, láthatunk bájos kopasz csecsemőt szorongató, szintén kopasz férfit, fogatlan, mosolygó, nevetgélő 6 év körül gyerekeket, felnőttek csoportját játszó gyerekekkel. A gyerekek nemcsak az őket is közvetlenül érintő élelmiszer- vagy játékhirdetések szereplői, hanem olyan árucikkek reklámjaiban is széles körben találkozunk velük, amelyek felnőttek fogyasztását igyekeznek ösztökélni. Jellegzetes példa a gyógyszereket népszerűsítő reklám (a fejfájás-csillapító, vitamintartalmú gyógyszer hatására a szülők kevésbé fáradtak, inkább eleget tudnak tenni szülői feladataiknak), tisztasági szerek reklámjai (a WC-ben turkáló kisgyerek a tisztítószer reklámjában vagy a megsérült kiskamasz az antibakteriális szereknél), ezen kívül jelen vannak minden elképzelhető áru (autó, lakáshitel, kozmetikai szer) reklámozásában is.

#### *Néhány, felnőtteknek szóló, gyermekeket ábrázoló reklám 2004 tavaszán*

Egy kozmetikai cég reklámján egy harmincas éveiben járó nőt láthatunk, amint 4–5 éves kislányát öleli. A reklám szövege szerint az asszony bőre az arckrémtől puha lesz, mint a babáké.

Mosópor-reklámban az iskolából hazatérő kisfiút láthatunk, aki bejelenti anyjának, hogy a tanító néni férje lesz. Csak a jelenet vége felé derül ki, hogy a klip voltaképpen mosóport reklámoz. Érdemes figyelni rá, hogy ebben a reklámban a felkínált szer hasznos tulajdonságai egyáltalán nem szerepelnek, a mosópor választására a gyerek jelene és annak összegzése ösztönöz: „Ez a szerelem”!

Egy új baktériumölő tisztasági szer (amelyről hasztalan ismételtetik a gyermekorvosok, hogy kifejezetten kártékony az ellenálló-képességre nézve) reklámjában kutyával játszó gyerekeket láthatunk, a kutya a gyerekek kezét nyalogatja. A klipben szereplő nő XY védőnőként mutatkozik be, és arra hívja fel a figyelmet, hogy a szer igen hatékonyan távolítja el a baktériumokat.

A közelmúltban némi megbotráncozást keltett az az öregkori biztosítást népszerűsítő reklám, amelyben egy apát és 8–10 éves kisfiát láthatjuk egy gyorsétteremben. Az apa

kér a gyerek ételéből, de az nem ad neki. A reklám ezután arra hívja fel a figyelmet, hogy a szülők nem számíthatnak gyerekeik segítségére, ezért okosabb, ha biztosítást kötnek.

A reklámban és a szignálban a gyerek szerepe a felnőttek világában instrumentális: csinos háztartási berendezésként, mulatságos játékszerként, megható, segítségre szoruló lényként mutatkoznak meg. A gyerekek jelenléte ugyanakkor annak is köszönhető, hogy ők a reklámok leghűségesebb nézői, akik a felnőtteknél sokkal inkább el is hiszik, amit a reklám sugall, ezért ma már a reklámtervezésbe bekalkulálják a gyerekek szülőkre gyakorolt hatását. A gyerekek a felnőtteknél is gyorsabban tanulják a reklámokhoz társított versikéket, amelyekből gyakran rekordmennyiséget halmoznak fel. (Müller, 2001) A reklám meggyőzőbb és érdekesebb a gyerekek számára, ha kortársai is szerepelnek benne.

A mai reklámok a fogyasztást számos közvetett, kontextuális üzenetbe ágyazott sugalmazással igyekeznek elősegíteni, amelyek sokszor közvetlen kapcsolatban állnak a gyermekneveléssel. Itt két szempontot szeretnék kiemelni.

A hirdetések túlnyomó többsége idilli, mindennel ellátott, jómódú gyerekeket jelenít meg, elegáns lakásokban, gondozott háziállatokkal, a luxusfogyasztás sokféle külső jegyével. A gyerekek többségének lakása, körülményei feltehetően nem ilyenek, a jómód külsőségeinek állandó jelenléte – miként médiászociológusok felhívják rá a figyelmet – normává, életcéllá teszi a hasonló környezetet, folyamatosan fenntartja a feszültséget, amely a realitás és a bemutatott élethelyzetek között fennáll.

A reklámokban elhelyezett gyorsan tanulható, voltaképpen az emlékezetből soha ki nem törölhető versikék vagy jelszavak nemcsak az adott cikket (papírpelenka, fürdető, szappan) népszerűsítik, hanem hangsúlyossá tesznek bizonyos, a gyermekneveléshez kapcsolódó értékeket: így például a „Száras baba – boldog baba” – sugalmazása, hogy a boldogság alapvetően a fizikai kényelem függvénye. Ez a mentalitás kétségkívül jól szolgálja a fogyasztást, gyermeknevelésben való alkalmazása ugyanakkor ellene mond a pszichológia és a neveléstudomány sok évtizedes tapasztalatainak, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy a szükséglet-kielégítés késleltetése elősegíti a későbbi munka- és ellenálló-képesség létrejöttét. A hasonló reklámüzenetek nagy mértékben elősegítették, hogy a gyermeknevelés külsőségei maguk is a fogyasztói verseny tételévé váltak, a gyermeknevelés költségei pedig exponenciálisan növekednek.

*A reklámokban elhelyezett gyorsan tanulható, voltaképpen az emlékezetből soha ki nem törölhető versikék vagy jelszavak nemcsak az adott cikket (papírpelenka, fürdető, szappan) népszerűsítik, hanem hangsúlyossá tesznek bizonyos, a gyermekneveléshez kapcsolódó értékeket: így például a „Száras baba – boldog baba” – sugalmazása az hogy a boldogság alapvetően a fizikai kényelem függvénye. Ez a mentalitás kétségkívül jól szolgálja a fogyasztást, gyermeknevelésben való alkalmazása ugyanakkor ellene mond a pszichológia és a neveléstudomány sok évtizedes tapasztalatainak, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy a szükséglet-kielégítés késleltetése elősegíti a későbbi munka- és ellenálló-képesség létrejöttét.*

### A gyerekek saját csatornái

Az elmúlt évtizedben létrejöttek külön csatornák, amelyek egész nap gyerekeknek szóló műsorokat sugároznak. (Magyarországon ma négy ilyen csatorna fogható, ebből három magyar nyelvű: a Minimax, a Nickelodeon, a Fox Kids és a Cartoon Network), természetesen valamennyi kereskedelmi csatorna.

A gyerekek külön csatornáinak léte mellett számos érv felsorakoztatható: így többek között, hogy a saját készülékükön saját műsorukat néző gyerekek kevésbé szembesülnek a felnőtt csatornákon állandóan jelenlévő érthetetlen, agresszív vagy erotikus tartalmakkal. A valóságban azonban nyilvánvaló a kereskedelmi szándék: nő az eladott készülékek száma, a szülők régi televíziójukat odaadják a gyerekeknek és megveszik a drágát, az újat. A másik ok, hogy a reklámok hatását így nem rontják le a felnőttek esetleges kommentáló, gúnyoros megjegyzései, nem kapcsolnak át másik csatornára a reklámklipok alatt. A lakás különböző helyiségeiben televíziózó családtagok között azonban még kevésbé alakul ki kommunikáció, mint korábban, amikor legalább a televíziót együtt nézték és megbeszélték a műsort. A gyerekcsatornák léte csak kis mértékben módosít azon a helyzeten, hogy a gyerekek nagy arányban néznek felnőtteknek szóló műsorokat is: a nekik szóló műsorokat a gyerekek általában napközben, iskola után nézik, amikor egyedül vannak a lakásban vagy hétvégén, amikor a felnőttek mással vannak elfoglalva.

A gyerekcsatornák léte elsősorban azzal a következménnyel járt, hogy a gyerekek összességében még többet néznek TV-t, mint korábban. Egyre több gyerek számára válik a műsor a magányt csökkentő, virtuális társsá, ezért is van jelentősége a külön nekik szóló műsoroknak. Míg az elmagányosodott idősebb emberek esetében a televízió magányt oldó, szüntető hatása valóban vigasztaló, a gyerekek esetében a kialakuló helyzetnek sokféle kártékony következménye van az elhízástól az olvasási- és figyelemzavarokig.

A kereskedelmi televíziók nyilvánvaló törekvése, hogy a lakosság egyre nagyobb és szélesebb köreit, így az egyre fiatalabb gyerekeket elérjék. Néhány évvel ezelőtt megszületett a csecsemőknek szóló televíziós adás, a Teletubby. (A címet nem fordították le magyarra). A műsor tudományos szakértelemmel követte az egészen kicsi gyerekek percepcióis sajátosságait. A szereplő báboknak csak az arca volt kidolgozott: a testük olyan volt, mint a rongybabáké. Az arcokon hangsúlyos volt a szem és a száj, hajuk sem volt a báboknak. A műsorban a különböző színű bábok kis csoportja szerepelt, mégpedig úgy, hogy egy-egy rövid mondatot ismételtettek kórusban: „Most felmászunk a hegyre!” „Most elbújunk” – és valóban együtt elfutottak valamilyen irányba –, ez ismétlődött az egész adás alatt. Nem ismerünk azzal kapcsolatos adatot, hogy a korai TV adaptációnak ez a kísérlete növelte-e a később szenvedélyesen televíziózó gyerekek arányát, annál is kevésbé, mert a növekedésnek aligha van tere: a gyerekek a világ számos országában már iskoláskoruk előtt órákig nézik a televíziót. Müller már idézett könyvében (2001) szerepelnek japán adatok, amelyek szerint azoknak a helyiségeknek, ahol a kisbabák születésüktől fogva a legtöbb időt töltik, 73 százalékában van televízió.

### Gyermekekről szóló filmek

A filmek a mai soktermes mozikban a televízióhoz hasonló tömeghatást keltenek, majd a mozifilmek megjelennek a televízió műsorában is. A gyerekek gyermekeként való ábrázolásának nagyon rövid története van a művészetekben. Évszázadokon át ábrázolták ugyan a Kisdedet anyja karján, találkozunk gyermekszerű angyalkákkal, puttókkal a reneszánsz képzőművészetben, de ezek mindig szimbolikus, eszményített alakok. Gyakran szerepeltek gyerekek a népmesékben. Életszerű ábrázolásuk azonban a polgárosodáshoz kapcsolódik. A témák – a gyerekek kiszolgáltatottsága, testvér-, illetve szülő-gyerek konfliktusok, magányosság, a felnevelkedéssel járó szorongások és veszélyek – megfelelő kulturális környezetbe ágyazódva ismétlődnek a különböző műfajokban. *Komáromi* (1999) a mintegy másfél évszázados gyermekirodalommal kapcsolatban írja, hogy a gyermek- és ifjúsági irodalom azon az erkölcsi alapon áll, amelyet a mítosztól és a mesétől örökölt: erkölcsi világrend uralkodik benne, a sors és az érdem között kapcsolat van, „a szenvedések nem esnek hiába”. (11.) A hetvenes évek derekáig hasonló a gyermekfilmek világrendje is.



*Wolfenstein* (1954) szerint az ötvenes évek olasz filmjeinek gyermekhősei megőrzik valamit a Bambinó megváltó ártatlanságából. Az olasz filmekben szereplő gyermekek eltérítik a felnőtteket a rossz útról, ráébresztik őket kötelességeikre és felelősségükre. Wolfenstein többek között *de Sica* 'Biciklitolvajok' című filmjét idézi, amelyben a gyerek jelenlétével megakadályozza, hogy az apa tolvaj legyen. A francia filmek gyermekhősei kevésbé romantikusak – állapítja meg – érződik rajtuk a kiábrándultság. Az angol filmek Wolfenstein megállapítása szerint hangsúlyozottan morális tartalmúak: elsősorban az apa kiemelkedő szerepére hívják fel a figyelmet, ellentétben az amerikai filmekkel, ahol ritkán találkozunk erős, határozott apákkal. Mind a négy kultúra gyermekábrázolására jellemző azonban, hogy gonosz gyerekek csak ritkán bukkannak fel bennük. A gyerekek általában nemes lelkűek, különbek, mint az őket körülvevő felnőttek, gyakran ők jelenítik meg az erkölcsi eszményeket és elvárásokat, amelyeket a felnőtteknek kellene velük szemben képviselniük.

*Radványi Géza* 'Valahol Európában' című, 1946-ban készült magyar filmje – 'A legyek ura'-hoz és számos mai filmhez hasonlóan – kegyetlenkedő gyerekeket ábrázol, és nem is mentes a naturális részletektől. A rendező azonban (tagadhatatlanul némi didaktikus-sággal) egyértelművé igyekszik tenni, hogy a gyerekek a körülmények, a háború miatt váltak ilyené, és mindez a felnőttek felelőssége. A főszereplő, fiatal kamasz, akit *Gábor Miklós* alakít, javítóintézetből szabadult, de a kisebb gyerekeket megvédi, igazságot és fegyelmet tart a gyerekek csoportjában. A gyerekek durvasága és kegyetlenkedő hajlama csak álca, amelyet mostoha sorsuk, a gondoskodás hiánya miatt öltöttek fel. Rendkívül fontos szerepe van a bölcs és megértő felnőttnek, a *Somlay Artúr* által alakított idős karmesternek, aki annak ellenére veszi pártfogásába a gyerekeket, hogy az életére törnek.

A mai, gyerekeket ábrázoló filmek gyakori jellegzetessége a szakítás ezzel a korábban mind a szépirodalomban, mind a filmi ábrázolásban jelen lévő konvencióval, amelyben dominált a gyermekek eszményített, elvont ábrázolása. A negatív szerepben ábrázolt gyerekek – például *Golding* 'A legyek ura' című könyve – a felnőttek önmagukból és a világból való növekvő kiábrándultságát tükrözik. A gyerekek realiztikus vagy szimbolikus, ám ellenszenves ábrázolása az irodalomban kezdetben a művészi önkifejezés eszköze, és mint ilyen, rétegzett mondanivalót tartalmaz. Ezek az alkotások azonban – ellentétben más, gyerekeket ábrázoló művekkel, például *Dickens* vagy *Móricz Zsigmond* műveivel – nem váltak a gyermek- és ifjúsági irodalom részévé.

A mostani filmtermésben létrejött a gyermekábrázolás egy sajátos kliséje: a „problémás gyerek” sztereotípiája, akit ellenszenves, sőt riasztó tulajdonságai ellenére el kell fogadni. Az elfogadásnak ugyanakkor nincs különösebb motívuma: a filmekben szereplő gyerekek egyre kevésbé viselkednek gyerekek módjára. Ismétlődő üzenet, hogy a gyerekek képesek önállóan megoldani a nehéz helyzeteket. Míg a korábbi gyermekábrázolásban a gyerekek elsősorban erkölcsi győzelmet arattak a felnőttek felett, addig a mai gyerekhősök látványosan fizikailag kerekednek felül, bűnözőket üldöznek, kínoznak, titkokat lepleznek le, kémek leleplezésében vesznek részt, emellett a felnőttek nélkül is gondoskodnak magukról.

*Gyermekekről szóló gyermek- és ifjúsági filmek 2003 karácsonyán (RTL Klub, TV2)*

'Ritchie Rich – Rosszcsont beforr'. A film egy unatkozó, magával mit kezdeni nem tudó dúsgazdag, elkényeztetett 7–8 éves gyerekről szól, aki szenved, mert nincs társasága, eközben a végsőkig megkeseríti környezete életét. A film főszereplője a 'Reszkeszetek betörők' első változatában főszerepet játszó *Macaulay Culkin*. (dec. 23. TV2, 21.20)

'Emberevő Báborka'. Egy kisfiú mókás lényt talál a kertjükben, akivel együtt nagyapja segítségére siet, akit a lakópark-tulajdonos ki akar lakoltatni. (*Neil Patrick Harris* a főszereplő, rendezte *Lynda Shayne*. (dec. 25, TV2, 21.15)

'Reszkeszetek, merénylők!'. A film főszereplője egy kb. 7 éves kisfiú, aki beszélget a kutyájával és a macskájával. A kisfiút anyja egy ellenszenves pszichiáterhez viszi, aki rá-

parancsol az anyára, hogy fossa meg a gyereket kedvenc állataitól. Végül főhősünk egy kommandósnő segítségével kiszabadítja az állatokat, továbbá együtt megakadályozzák, hogy merényletet kövessenek el az USA elnöke ellen. A filmben explicite elhangzik (a kommandósnő szájából), hogy a felnőttekben nem lehet bízni és a felnőttek nem értik meg a gyerekeket. (dec. 26. RTL Klub, 10.35)

„Talpig zúrben”. Junior elhagyott gyerek, akit már harmincszor vittek vissza az árvaházba, mert minden képzeletet felülmúlóan komisz. Végül egy gyanútlan házaspárra szóznak, akiknek szintén rendkívül sok kellemetlenséget okoz, majdnem tönkreteszi a házasságukat, az apa mégis kitart mellette, végül megbarátkoznak a gyerekekkel. (dec.25. RTL Klub, 16.55)

„Reszkessetek, betörők! 3”. Négy ipari kém ellopja a jövő egyik legígéretesebb katonai mikrochipjét, az interkontinentális rakéták antiradar rendszerét, majd távirányítású játékautóba rejti. A poggyászok keveredése miatt egy idős nőhöz kerül, aki odaadja 8 éves szomszédjának, Alexnek. Az ipari kémek előbb-utóbb a kisfiú és a chip nyomára bukkannak, ám ő ügyesen elbánik velük. (dec. 26. RTL Klub, 19.30)

„Huncutka”. A film egy hajléktalan férfiről és a vele élő kb. 8 éves lányról szól, akik kisebb lopásokból, csalásból próbálják fenntartani magukat. Az egyik pénzszerzési manőver során (eljátsszák, hogy a férfit elütötte az autó) megismerkednek egy gazdag és befolyásos fiatal nővel, aki a pártfogásába veszi őket, később szerelem is szövődik közte és a gyerek apja között. (dec. 27. RTL Klub, 19.55)

„Ovzisarú”. A filmben igen vásott ikrek a főszereplők, érdekessége, hogy az egyik óvóbácsit *Arnold Schwarzenegger* játssza. (dec. 31. RTL Klub, 8.35)

„Tommy Boy”. A címben szereplő elnevezést a fiúként rosszkedő lányok esetében használják az angol nyelvben, a filmen egy ilyen fiús lány kalandjai láthatók. (dec. 31. TV2, 16.45)

„Kölyökzsaru”. Egy 11 éves gyerek rendőr akar lenni, akárcsak az édesapja, akit két évvel korábban lelőttek. A gyerekek valóban sikerül apjáért bosszút állnia. (jan. 2., RTL Klub, 14.50)

„Talpig zúrben 3”. A film az örökbefogadott Junior folytatása, a nehezen kezelhető örökbefogadott gyerek szerelmes lesz, továbbra is rendkívüli nehézségeket okozva szüleinek. (jan. 2. RTL Klub, 18.20)

*Joe Kincheloe*, a „Kinderkulture” című kötet egyik szerzője külön fejezetet szentel a „Reszkessetek betörők”-szériának, amely – mint a fenti műsoridézetből is látható – amellet, hogy három változatban is megjelent, más gyerekfilmeknek is „toposza”. A film angol címe egyébként „Home Alone”, vagyis „Otthon, egyedül”. Érdeemes felfigyelni rá, hogy a cím megváltoztatása a magyar nézők számára átalakítja a jelentést: az ironikus megfogalmazás a történet valószínűtlenségét sugallja. Elvész az eredeti cím Kincheloe feltételezése szerint általánosabb üzenete is, amely szerint a mai gyerekek az egyedül otthon hagyott gyerekek nemzedéke – a magyar néző számára az első „Reszkessetek...” bemutatásakor a probléma még jóval kevésbé volt releváns.

Kincheloe részletesen elemzi, hogyan látatja a gyerekek világát a „Reszkessetek, betörők!” első darabja. A történet közismert: egy népes, jómódú amerikai család karácsonyi üdülésre megy Európába, ám véletlenül otthon felejtik az egyik gyereket. Az anya csak a repülőgépen döbben rá, hogy Kevin nincs velük. Hazaindul, de az ünnepek alatt nem talál megfelelő repülőjáratot, nem tud hazajutni. Végül autóstophoz folyamodik, több napig úton van, módot adva a 8 éves Kevinnek, hogy hősiiesen megvívjon a házba betoppa-  
nó két betörővel és harc képtelenné tegye őket.

Az anya az úton hazafelé szóba elegyedik az őt szállító autó utasaival – egy zenekar tagjaival –, s hatásvadász módon sopánkodik, hogy ő nem elég jó szülő. A zenekarvezető azzal vigasztalja, hogy a zenekar tagjai az év nagyobbik felében nem látják a gyerekeket, egyikük állandóan elfelejti a gyerekei nevét. Ő és a felesége egyszerű egy ravatalo-

zóban felejtették a gyereket, a halottal bezárva, és csak este vették észre. „Hat-hét hét alatt már rendbe is jött, és újra elkezdett beszélni. De rendbejött. Túljutott rajta. A gyerekek össze tudják szedni magukat.” – mondja. A párbeszéd tipikus terméke a modern média ambivalens üzeneteinek: a rendező hivatkozhat rá, hogy negatív példát akart állítani a párbeszéddel (amelyet az anya végül ingerülten felfüggeszt), ám az elhangzottak azáltal, hogy tipikusnak tüntetik fel, legitimálják is ezt a szülői viselkedést.

A ‚Reszkessetek...’-sorozat a kereskedelmi média más termékeihez hasonlóan alapvetően a tabuk megtörésével, az érzelmek provokálásával akar közönségsikert elérni. A legnagyobb tabusértések egyike, hogy a film – számos más művel együtt – komikum tárgyának tekinti a szülői gondatlanságot és a gyerekeket emiatt fenyegető veszélyeket. Kincheloe szerint a gyerekek elhanyagolásának általánosság válna teszi lehetővé, hogy a filmkészítők tréfálkozzanak sanyarú sorsukon. Ugyanakkor az is alátámasztható, hogy a gyerekekkel szembeni ellenszenv is normasértő, provokatív volta miatt vonzza a közönséget: például, ahogyan Kincheloe is felhívja rá a figyelmet, *Spielberg* hatalmas sikerű filmje, a ‚Jura park’ főszereplője, a Sam Neil által alakított paleontológus annyira irtózik a gyerekektől, hogy nem hajlandó velük közös autóban utazni. Bár a filmekben végül minden jóra fordul (a ‚Reszkessetek, betörők!’-ben az anya hazaér egyedül hagyott gyerekéhez és a család megünnepli a karácsonyt, Neill, a paleontológus pedig, látva, hogy a gyerekek bajba kerülnek, irtózását legyőzve megmenti őket), a filmek nemcsak tükrözik, formálják is a valóságot, a gyereket elhanyagoló, álszent szülői magatartás, a gyerekekkel szembeni nyílt averzió hétköznapivá, megszokottá tételével.

A ‚Reszkessetek...’-sorozat és több más, gyerekeket bemutató film jellegzetességei közé tartozik, hogy csak a főszereplő gyerek jelenik meg rokonszenves szerepben, valamivel idősebb testvérei mind külsejüket, mind viselkedésüket tekintve ellenszenvet keltenek. Nem hajlandók kisebb testvérükre vigyázni, követelőznek és agresszívek, ezáltal különleges képességekkel rendelkező gyerekek.

A ‚Reszkessetek betörők!’ 3. változatában szereplő kisfiú a film szerint szintén 8 éves, mint elődei, a főhőst alakító gyerekszínész azonban egész biztosan fiatalabb. Itt a család nem utazik el, a szülők munkájukkal vannak elfoglalva. A menedzser anya tiltakozik, amikor a főnöke hétvégi munkát igyekszik rábízni, arról győzködi, hogy három gyerekes anyaként nem tud bármikor a rendelkezésére állni. Nyilvánvaló, ám némileg nevetséges a film didaktikus szándéka. Hasonlóképpen érzékelhető a szándékos üzenet abban, amikor a 8 éves kisfiú gyerekhez egyáltalán nem illő szavakkal figyelmezteti az anyját, hogy a házba betörhetnek, amíg ő egyedül van. Közben a zseniális kisfiú megsejti, hogy a közelében kéntevekenység folyik, és úgy dönt, hogy az anyát nem avatja be a titokba. „Minél kevesebbet tud, annál jobb” – állapítja meg. Később azt fejtegeti, hogy sem a szülei, sem a rendőrség, sem a légierő – amelynek irodáját telefonon felhívja, hogy értesítse őket a katonai kémkedésről – nem értik őt meg.

A gyerekek által ravaszul megkínzott betörők, kémek, rossz emberek szenvedéseinek naturalis bemutatása a filmek elmaradhatatlan részét képezi. Sőt, egy szintén karácsonykor vetített, gyermekeknek szóló filmben – ‚Huncutka’ – a 8 év körüli kislányt egy jelenetben nevelőapja arra kéri, hogy bottal erősen üsse fejbe. Pszichológusok számára mély értelmű a nevelőapa paradox felszólítása: „Annyira erősen üss meg, amennyire szeretsz!” Az ütésre azért van szükség, hogy később egy garázsban eljátszhassák: a férfi egy autós gondatlansága miatt sérült meg. A kislány rövid vonakodás után valóban teljes erejéből megüti a nevelőapát, aki az ütés hatására ájultan terül el. A film nagyobbik felében a homlokán ott díszleg az ütés következtében kialakult dudor. Egy későbbi jelenetben Huncutka az őket felkaroló nő véletlenül betoppán barátját üti álon, úgy, hogy az elesik.

A ‚Huncutka’ ötletét nyilvánvalóan *Chaplin* ‚A kölyök’ című klasszikusából merítették a szerzők. Nemcsak a szűzsé hasonló – a rendkívül szegényes körülmények között

elő férfi és a gyerek kettőse, a pozitív végkifejletet hozó gazdag asszony megjelenése – hanem a történet számos eleme is. Így például a férfi a ‚Huncutká’-ban sem a vér szerinti apja a gyerekeknek, a gyerek véletlen folytán került hozzá. Az éjjeli menedékhelyen látható jelenet szinte teljesen megegyezik a két filmben: a férfi el akarja rejteni a gyereket, egy másik hajléktalan pedig ezzel visszaélve a zsebükből kilopja a pénzüket. Hasonló a gyermekvédelem bemutatása is: mindkét esetben nyilvánvaló a rendezői szándék, hogy határozott ellenszenvet keltsen a gyerekről gondoskodni próbáló hatósággal szemben.

Jellegetes és a témánk szempontjából sokat mondó a különbség, ahogyan a két film a gyerekszereplőt megjeleníti. A gyerekek mindkét filmben a férfi főszereplő segítőtársai kisebb bűncselekményekben, amelyek a létfenntartásukhoz szükségesek. Szintén mindkét filmben szembeszállnak idegen felnőttekkel, fizikailag is. ‚A kölyök’ kisfiú főszereplője azonban igazi gyerek, aki ugyan megpróbálja megütni a gyámhatóság embereit, de láthatóan gyenge hozzá. Foggal-körömmel ragaszkodik az őt nevelő férfihoz, a feszült helyzetekben keservesen sír, karját nyújtja védelemért. Ezzel szemben a ‚Huncutka’ kislány főhőse – bár csupán néhány évvel idősebb – koravén, káromkodik, jogszabályokat citál. Soha nem kér segítséget, sőt kioktatja és megrúgja a nevelőapját bántó szakácsot. Feltűnő a két gyerekszereplő közötti különbség: a Chaplin-filmben játszó kisfiú természetesen játssza a szerepét, míg a ‚Huncutka’ főszereplőjének arckifejezése is bizarr módon koravén, mesterkéltné, látszik, mennyire képtelenség egy gyerek számára, hogy eljátssza a nem rá szabott szerepet.

*A képernyőn megjelenő emberek, magatartások és vélemények a nyilvánosság miatt félértekelődnek. Az eljárás célja a sarkított mondanivaló kerülése: a műsorban mindenki megtalálja a kedvére való üzenetet, így nem kell attól tartani, hogy a csalódott szülők elfordulnak az adástól.*

#### **Gyerekekről, gyereknevelésről szóló műsorok**

Blair Hilty (1997) és Kellner (1997) úgy vélekedik, hogy ma a televízió átvette azt a szerepet, amelyet korábban a szülők és különféle intézmények – például az egyház – gyakoroltak. Tény, hogy a televíziós műsorok nemcsak a politikában és a szélesebb közösséget érintő kérdésekben váltak a legfőbb

tájékoztató ponttá, hanem az intimitás és a családi élet számos területén is. Kezdetben ezt a szerepet elsősorban a fikció különböző fajtái, filmek, sorozatok, televíziós játékok töltötték be, a mához közeledve azonban egyre több olyan műsorral találkozunk, amely a gyakorlat különböző szegmenseire vonatkozóan fogalmaz meg üzeneteket.

Szándékosan üzenetekről írok és nem oktatásról vagy ismeretterjesztésről, mivel ezek a műsorok a kereskedelmi, nem pedig a közszolgálati adókban kerülnek a képernyőre. A médiaszakértők és a műsorkészítők a bírálókkal szemben gyakran hangoztatják, hogy a kereskedelmi televíziózásnak nem dolga és nem is vállalt feladata értékek közvetítése, az egyedüli cél a nézőszám növelése. Csakhogy a különféle emberi problémák, különös tekintettel a gyermeknevelésre, nem vizsgálhatók értékmentesen, a gyermekkép és a gyermeknevelési szokások alakítása nem egyéb, mint értékközvetítés. Amikor ebben a kérdésben a viták kieleződnek, a médiaszakértők a fenti álláspontnak gyökeresen ellentmondva általában pozíciót cserélnek és azt állítják, hogy a kereskedelmi adók közvetlenül a „nép”, a néző, a tömeg értékrendjét tükrözik műsoraikban. A médiát és a globalizáció kultúráját védelmezők pozitív lehetőségnek látják a média szocializációs rendszerre szerveződését, és úgy gondolják, hogy míg korábban az egyének a különböző léptékű és szervezettségű személyes közösségek (család, nemzetség, lakóközösség, nemzetállam) normái szerint voltak kénytelenek alakítani a személyiségüket, a globális világban lényegesen szélesebb tere nyílik az egyéniségnek és az egyéni megoldásoknak. A média

saját szakértői szerint a média szerepe ebben az, hogy normák és viselkedési szabályok helyett nyilvános eszmecsere-t tesz lehetővé az egyének között, ahol mindenki elmondhatja saját reflexióit és kialakíthatja egyéni megoldásait.

A viselkedésszabályozás normákon alapuló rendszerének másik látszólagos alternatívája a „szakszerűség”, amelyet szintén a média képvisel. A többféle kulturális csatornán közvetített és képviselt vélekedés szerint az emberi viselkedés szinte minden mozzanatának, minden érintkezési formának – az étkezéstől a szexuális viselkedésen át a gyermeknevelésig – van professzionális, kutatók és szakértők által jóváhagyott formája, ami egyszerűen azt is sugallja, hogy a gyermeknevelési tudnivalókat nem lehet informális, spontán „ráérzéssel” elsajátítani vagy kitalálni. Ugyanakkor a népszerűsítés és a valódi tudományosság közötti kapcsolat egyre gyengébb, vagy nem is létezik.

### Szülők iskolája

A ‚Szülők iskolája’ a Spektrum televízió szülőknek szóló ismeretterjesztő műsora, amely kb. 30-szor félórás részenként került adásba 2002 őszén, majd ugyanezeket a filmeket 2003 tavaszán megismételték. A műsor jelentőségét növeli, hogy az elmúlt évek során ez volt az egyetlen, amely ismeretterjesztő jelleggel a szülő-gyermek kapcsolatokkal, a gyermeknevelés kérdéseivel foglalkozott. Minden bizonnyal növelte az érdeklődést a ‚Szülők iskolája’ iránt, hogy készítői kanadaiak. A műsort délelőttként sugározták, feltehetően a gyermekükkel otthon lévő szülőket célozva.

A sorozat címét a hazai adaptálók a ‚Reszkessetek betörők!’-höz hasonlóan megváltoztatták, de ezúttal fordított irányban: a műsor eredeti címe ugyanis ‚Spilled Milk”, vagyis ‚Kiborult tej”. A bevezető klip arra biztatja a nézőket, hogy ‚borítsák ki!”, vagyis írják meg a műsor készítőknél a gyerekneveléssel kapcsolatos problémáikat. Látható egy kislány is, aki kiönt egy pohár tejet – a jelenet a hazai nézők számára nyilvánvalóan nem érthető. A magyar nézők közül feltehetően kevesebben néznének egy gyermeknevelési tudnivalókat közvetítő műsort, ha annak a címe ‚kiborult tej”. Az itthoni ismeretterjesztés más hagyományokon alapul, a magyar néző számára tekintélye volt a televízió ismeretterjesztő műsorainak és a televízióban szereplő szakértőknél. A műsor így igencsak felértékelődik, bár mint a többi, ismertett műsor esetében, a megcélzott közönség itt sem a tanult, iskolázott réteg. Ez – mint a Fókusz és a Mónika show esetében – a film szereplőinek külsejéből és viselkedéséből nyilvánvaló. A Spektrum műsorában is széles körben találkozunk bajba került, szemmel láthatóan súlyos gondokkal küszködő szülőkkel. A műsor kimondottan ‚multikulturális”: az egyik műsorvezető láthatóan ázsiai származású és szép számmal szerepelnek kínaiak, feketék vagy más kisebbségi etnikumok képviselői.

A ‚Szülők iskolája’-nak adásai három-négy, meghatározott problémát körüljáró, néhány perces klipet foglalnak magukba, amelyeket a narrátorok, *Ramona* és *David* kapcsolnak össze. A pár két gyerekkel látható különböző helyszíneken, mintha hétköznapi szülők volnának. Ezen kívül két állandó rovat van: az ‚Épen és egészségesen’, amelyben gyermeknevelési cikkeket – guruló járókát, babakocsit, bébiételt – mutatnak be és az ‚Apró-cseprő’, ahol a szülők tanácsot adnak egymásnak a gyermeknevelés különböző kérdéseiben.

A ‚Szülők iskolája’ ugyanolyan szerkesztési elvek alapján készül, mint a Fókusz és a Mónika show: szülőket mutat ‚életszerű” helyzetekben, ők beszélnek élményeiről, problémáikról gyerekeikkel kapcsolatban, időnként megszólalnak a szakértők, majd ismét az amatőr szereplők. A műsor tehát ‚élőműsor”, a szerkesztők ezt igyekeznek hangsúlyozni is. A 23. számban például a következő párbeszéd zajlik a két műsorvezető, Ramona és David között:

Dave: Üdvözlöm Önöket. Szép nap van a környéken.  
Ramona: Látszik, hogy ez nem tévéműsor.  
Dave: Az, de mégsem az.  
Ramona: Mert az emberek valóságosak.  
Dave: Jó, mi is valóságosak vagyunk, de csak látogatóba jöttünk.

A különböző témák kapcsán megszólalnak „szakértők”, csakhogy a szakterület megjelölése szokatlan, olyannyira, hogy az elnevezéseket nem könnyű magyarrá lefordítani: „szoptatási szakértő” (breastfeeding expert), „szülő-oktató” (parent educator), „városi földműves” (urban peasant), „közösségi táplálkozás-szakértő” (community nutritionist), „klinikai tanácsadó” (clinical advisor). Ezek a szakértők nyilvánvalóan nem szakértők, inkább véleménymondók. A műsorokban csak ritkán szerepel a műsorban hagyományos területet képviselő szakember, például pszichológus vagy gyermekorvos.

A szakértői szerep degradálásával és a műsor „élő” jellegének hangsúlyozásával a műsorkészítőknek egyértelműen az a célja, hogy a műsor egyfajta „szimmetriát” tükrözzön a nézőkkel szemben. A közönséggel való diskurzusnak ez a módja megfelel a mai, különféle kereskedelmi és fogyasztói célok által alakított divatnak. Csakhogy felmerül a kérdés, mi értelme van az ismeretterjesztésnek, ha az ismereteket terjesztő nem rendelkezik tudásbeli előnnyel, fölényel a közönséggel szemben? A „szimmetria” természetesen fikció, család – a valóságban a képernyőn megjelenő emberek, magatartások és vélemények a nyilvánosság miatt felértékelődnek. Az eljárás célja a sarkított mondanivaló kerülése: a műsorban mindenki megtalálja a kedvére való üzenetet, így nem kell attól tartani, hogy a csalódott szülők elfordulnak az adástól.

*„Apák”, 48. rész*

Az apák szerepével foglalkozó klipben fiatal apák mondják el, milyen érzéseik voltak gyerekük születésével kapcsolatban. A filmen apák láthatók a gyerekeikkel, egy játszótéren.

Apa 5: A legrosszabbra számítottam. Úgy éreztem, hogy vége lesz az életnek. Csak arra nem gondoltam, hogy ez ilyen tökéletes csoda lesz, hihetetlen, fantasztikus valami. Ezt előre nem is sejtettem.

Apa 2: Én is a legrosszabbra számítottam. Aztán megtapasztaltam, milyen érzés a fáradtság, milyen felkelni hajnali egykor, háromkor, minden órában. Amikor fáradt vagyok, csak arra vágyom, hogy alhassak, és hogyan tudnék szexuális kapcsolatot fenntartani a feleséggel, ha mindig fáradt vagyok? Nem a gyereket érzem idegennek, hanem a feleségemtől kezdem eltávolodni, mintha idegenek feküdtek volna egymás mellett ugyanabban az ágyban. Vagy a feleségem kelt föl a gyerekekhez, vagy én. Sosem voltunk együtt. Ritkán fordult elő, hogy mind a hárman együtt mentünk valahová. Pedig az nagyon jó.

David: Jól van. Tehát újszülött van a háznál, és ez a baba most átveszi a hatalmat a feleségük mellől, önöket pedig egy kicsit mindketten félrelökik. Kirekesztettnek érzik magukat?

Apa 1: Az anya a szoptatás miatt könnyebben kapcsolatot tud teremteni a babával. Az anyának van teje, nekünk viszont csak az üveg jut. Az pedig teljesen más.

Apa 2: Létezik egy sajátos tekintet, amivel az anyjára néz, ha az anyja egy ideig nem volt otthon. Egy olyan tekintet és mosoly, amilyenben egy apa sohasem részeseül.

David: (megjelenik egy anya) Itt a szoptatógép.

Apa 2: Igen, én nem számítok.

*Arzénés órák*

David és Ramona: Jó napot! Dave vagyok, ő pedig Ramona! Ma a parkban piknikezünk. Szeretem így befejezni a napot.

Ramona: Nagyon megnyugtató most, hogy már ideértünk, de mindeddig elég nagy volt a feszültség.

David: Jaj, légy objektív, Ramona! Korántsem volt olyan feszült, mint általában a vacsora előtti óra.

Ramona: Tudom, mire gondolsz. Arra a végeérhetetlen órára a nap végén, amikor az ember összeüti a vacsorát.

Felirat: arzén: erősen mérgező fémes vegyület

arzénés óra: a nap erősen mérgező időszaka

Nő 1: Olyankor teljes a káosz, és ez felemészti az energiámat. Nem tudom, mit tegyek.

Narrátorhang: Vége a napnak. Most érkeztek haza az iskolából vagy a munkából. Mindenki éhes, fáradt, és mindenki önt nyúzza. Ez az arzénés óra.

Nő 2: Lehet, hogy álmosak, lehet, hogy törődésre vágnak, mivel egész nap távol voltam tőlük. Talán mesélni akarnak valamit, és megpróbálnak mindent egyszerre elmondani ...

Ilyenkor igénylik a társaságot a legjobban.

Narrátorhang: Minden családnak gondot okoz az arzénes óra. Néha nehéz elviselni, néha könnyebb, de mindig gondot okoz az átállás.

A hétköznapi helyzetek dramatizálása, a problémák megoldandó válsággá transzponálása mind az írott, mind a képi kereskedelmi ismeretterjesztés körében széles körben alkalmazott módszer. Az ehhez vezető út gyakran az, hogy a szereplők potenciálisan ambivalens érzelmeiből – a csecsemő miatt a férfiak kirekesztettnek érzik magukat, az átdolgozott nap után a szülők alkalmanként fáradtak és idegesek – a negatív oldalt emelik ki. („A csecsemő átveszi a hatalmat a feleségük melle felett”; „Az anyának van teje, nekünk viszont csak az üveg jut”; „A végeérhetetlen arzénes óra” stb.). Ennek az eljárásnak a legnagyobb kockázata az, hogy az ambivalenciák megélése gyakran nagy mértékben múlik azon, hogyan definiálják maguknak a szereplők a helyzetet, érzelmi állapotuknak melyik részét tudatosítják, érzik legitimnek. Egyáltalán nem mindegy, hogy a szülők szükséges, felesleges vagy túlzó áldozatként élik-e meg saját fáradozásukat a gyerekek érdekében. A negatív érzelmek kiemelése – anélkül, hogy a nézők ennek tudatában lennének – a valóságban átstrukturálja az adott helyzetet, átteszi az átélés hangsúlyait, sőtét tónusúvá teszi a mindennapi életet. (Hasonló drámaisággal ábrázolja a film a születésnap partit, ahol az egyik anya szavai szerint „a gyerekek egész idő alatt csak ordítottak”. Egy másik jelenetben egy anya látható, aki különböző ételeket kínál fel négy gyerekének, ám ők valamennyit kategorikusan elutasítják. „Hogyan vethetnék véget a reggeli idegbajnak?” – kérdezi a műsorvezető.)

A nézőszámért vívott versenynek megfelelően a Spektrum televízió műsora minden esetben gondosan kerülni igyekszik a szülők felelősségének kérdését, valamint azt is, hogy a műsor sugalmazása a lelki furdalás legyen. Emiatt azonban a műsor gyakran dezinformál, olyan üzeneteket közvetít a szülőknek, amelyek kockázatos megoldást eredményezhetnek.

#### *Elveszett gyerekek*

Színhely: zsúfolt bevásárlóközpont, szülők gyerekekkel.

Narrátorhang: A világ teljesen máshogy néz ki egy kisgyermek szemszögéből: a körülötte mozgó lábak között könnyen elveszítheti a szüleit.

Kb. 6 éves gyerek: Nagyon megijedtem. Aztán végre értem jöttem, és én megtaláltam őket.

Egy másik gyerek: Az anyukám elment venni valamit, de én ezt nem tudtam. Elkezdtem keresni, de azért nem mentem túl messzire onnan, ahol voltam.

Narrátorhang: Van néhány dolog, amit minden gyerekeknek tudnia kell, ha hirtelen nem látja a szüleit a tömegben. Ha a gyerek fiatalabb négyévesnél, üljön le, és várjon, amíg a szülő érte nem jön. Ne induljon el, hogy megkeresse a szülőt! De kiabálhat, hogy „Anyu!” vagy „Apu!”, és így mások tudni fogják, hogy elveszett. Ha a gyerek 5–6 éves, maradjon a helyén, és keressen egy felnőttest: egy másik gyerekes anyukát, egy közeli tisztviselőt, egy rendőrt vagy egy biztonsági őrt. Ennek a felnőttnek mondja el, hogy elveszett, és mondja meg a nevét is.

#### *Betegség*

Dave: A fokhagyma egyszerű természetes gyógyszer. Elpusztítja a baktériumokat és csökkenti a duzzadást. Ha a gyerek megfázott, influenzás vagy megharapta valamilyen állat, tegyenek az ételbe minél több fokhagymát. A zabkása enyhíti a viszketést. Kenjék fel a viszkető testfelületre, ha ekcémája vagy bárányhimlője van a gyerekeknek. És igen, beválik: a csirkehusleves kitisztítja az eldugult orrot és enyhíti a torokfájást. Ne feledkezzenek el a vízről sem! A víz hidratálja a szervezetet, kimossa a mérgező anyagokat, kánikulában csökkenti a napszúrás veszélyét. Tehát ha a gyerek legközelebb valamilyen hétköznapi betegségben betegszik meg, próbálják meg természetes úton meggyógyítani, mielőtt kihívnák az orvost!

Anya: Hacsak a gyerekeim nem igazán betegek, vagy nincs nagyon magas lázuk, nem adok nekik semmit, hagyom, hogy a betegség magától elmúljon.

Szerintem a legjobb gyógymód az ölelés és a puszti. Igaz?

#### *Szoptatás*

Szakértő: Ránézésre nem mindig könnyű megállapítani, hogy baj van a babával. Árulkodó jel, ha nincsen bélmozgás, ha kristályos a vizelet, ha kis barna kristályok vannak benne, azok ugyanis azt jelzik, hogy a kisbaba kiszáradt. Ha súlyt veszít a kisbaba, akkor hamar kiszáradhat.

Hang: Jordan és Lisa kisbabája valóban kiszáradt (anyát láthatunk a kisbabával).

Anya 2: Estére már éhezett, ezért azonnal kórházba vittük.

Hang: Az volt a baj, hogy a baba csupán a mellbimbó végét kapta be, és hiába szívott, nem jött a tej. Ha a baba innen szívja a tejet, akkor sok tej lövell ki (közelről mutatják az anyamellet, amelyet egy kéz erős mozdulatokkal fejt).

Hang: Lisa és a baba újra jól van. Örülnek, hogy segítséget kaptak. A csecsemők állapota egyik pillanatról a másikra válságosra fordulhat. Nagyon súlyos helyzet alakulhat ki. Nem mindig vesszük észre a kiszáradás jeleit, és a baba ilyenkor akár meg is halhat. A babának 7-10 nappal a születés után mért súlya mutatja meg a legpontosabban, hogy jól szopik-e.

Nem tudhatjuk, legfeljebb sejtethetjük, hogy az ismertetett filmrészletek valódi problémákat tükröznek. Így bizonyára előfordul, az, amit az első idézet mutat be: a szülők nem vigyáznak a gyerekeikre a zsúfolt bevásárló központokban és a gyerekek elkeverednek. Ám a film által javasolt módszerek használhatatlanok. A négy évesnél fiatalabb gyereket nem lehet megtanítani rá, hogy „üljön le és várjon, amíg a szülő érte jön”, és kockázatai lehetnek, ha a kiabálásával nyilvánvalóvá teszi, hogy a szülei nincsenek vele. Valószínűleg még az 5-6 éves gyerek sem képes egyedül megoldani a helyzetet. Iskoláskor előtt a gyerekek töredéke fogja betartani az ehhez hasonló instrukciót, ha a szülő távolléte néhány percnél hosszabb ideig tart, valószínűleg pánikba fog esni, és ettől kezdve bármi megtörténhet vele. A műsor által adott tanács ezért kifejezetten kártékony, mivel azt a hamis információt közvetíti, mintha a szülői gondatlanság következményei így kiküszöbölhetőek lennének.

Ugyancsak kétséges tanács a második idézet explicit mondanivalója, hogy a szülők próbálják meg maguk (esetleg puszival és öleléssel) meggyógyítani a gyereket, mielőtt kihívnák az orvost – anélkül, hogy pontosítanák, milyen tünetek azok, amelyeknél elegendő a házi kezelés. Ezzel ellentétes irányú, de szintén dezinformatív a harmadik filmrészlet mondanivalója, amely szerint a csecsemők „kiszáradhatnak” (függetlenül attól, mennyire gondos a környezet), állapotuk válságosra fordulhat és bármikor meg is halhatnak. A figyelemfelkeltés és helyzetkiélezés talán használ a nézettségnek, de súlyos kockázatot jelent a valódi gyermeknevelési helyzetekben.

A ‚Kiborult tej’ rendszeresen gyermeknevelési tudnivalóként álcázva buzdít vásárlásra, fogyasztásra. Így például az egyik film határozottan javasolja, hogy a hiperaktív gyerekek egy bizonyos nevű gyógyszert kapjanak, meglehetősen nyíltsággal esik szó bizonyos túró- és tofufajták, egyéb ételek és italok fogyasztásának jótékony hatásáról

Az egyik epizódban a kisgyermekes számítógép-használatáról esik szó: ez az adás szokatlanul teljes egészében egy adott témával, a gyerekek és az elektronika kapcsolatával foglalkozik. Ramona bevezető szavai szerint „Ma a gépi játékokról beszélünk és arról, hová vezet bennünket a technika”. A film kezdetén „gépesített” plüssállatokat mutatnak, amelyek meg tudják mondani, mikor van a tulajdonosuk születésnapja, majd elhangzik, hogy a gépi játékok interaktívak és a TV-hez csatlakoztatva a gyerekek testre szabott játékot csinálhatnak belőlük. Különlegesen szokatlan módon árajánlatok is elhangzanak: 150 dollár a baba és 100 dollár a kiegészítő. „A számítógépes cégek megfontolt stratégiát folytatnak – mondja a narrátor – tudják, mit szeretnének elérni a szülők gyerekeikkel.” Eközben maga *Bill Gates* látható, amint valahol beszédet mond, majd a képernyőn hosszan látható egy, a Microsoft logóját viselő úrlap, amelyet a számítógépes tanuláshoz lehet használni.

A filmben elhangzanak ellenvélemények is, két szülő is hosszan fejtegeti, hogy az óvodás gyerekek esetében nem előnyös a számítógép, hogy a gyerekek a saját érzéseikkel szeretik megtapasztalni a dolgokat. Ám sokkal nagyobb súlya van például a számítógépes házaspár véleményének: „A gyerekek eddig állandóan a TV-t nézték, ebből legalább tanulnak is”; „A gyerekeink rengeteget tanultak a számítógépből, olyasmit is, amit nem is sejtettünk”. „Azok a gyerekek, akik nem ismerkednek meg időben a technikával, ve-



szíteni fognak”. Közben a képen egy gyerek unottan a padlóra borít egy hatalmas láda színes játékokat, amelyek szétterülnek a szobában. A műsor végén ugyan ismét az ellenvélemények kapnak hangot, de a zárzó sajátos: az egyik bíráló azt tanácsolja a szülőknek, hogy meséljenek a gyerekeiknek. Ez meg is történik és a műsor utolsó mondata gyanánt az alábbi meserészlet hallható: „és mind a kettőt megsütötték”.

Annak ellenére, hogy a három műsorfajta, a Fókusz, a Mónika show és a Kiborult tej műfaja szerint különböző, számos hasonlóság van közöttük. A szerkezet hasonló, s mind a háromban hétköznapi emberek mondják el elményeiket. A műsorokat összeköti az erőltetett vidámság. A Szülők iskolájában folyamatosan vetített háttérképeken a hintázó, boldog gyerekek és szülők láthatók. A Mónika show vidám zeneszignáljára vonulnak be a szereplők akkor is, ha a legtragikusabb helyzetekről esik szó – például egy évvel ezelőtt történt gyermekgyilkosságról. Ez a beállítás nem is tesz lehetővé valódi, árnyalt rezonanciát a helyzetekre. További közös vonások az egyidejűség, az élő műsor-jelleg, az, hogy a mondanivalót végső soron nem szakértő, hanem a műsorvezető foglalja össze, részben szóban, részben azáltal, hogy a közönségnek bizonyos pontokon tapsot vezényel. Mind-

*A műsorok közös tulajdonsága, hogy a szereplők és a nézők személyessége, intimitásai között közvetítenek, ezáltal ál-bizalmas, családi légkört alakítanak ki. Ezt a hatást a kereskedelmi csatornák számtalan eszközzel igyekeznek elérni, többek között a csatornát képviselő állandó bemondók segítségével, a szignálban mutatott kis családi jelenetekkel. A nézőben az a hamis érzés keletkezhet, hogy valamiféle közösség részévé vált, amelytől támogatást kaphat. A valóságban azonban sem a közösség, sem a támogatás nem létezik.*

ki, amely szembesülésre kényszerített két, egymástól távol eső izlésvilágot. A „magas kultúra” felé orientálódók 75 százaléka szerint a média túl sokat foglalkozott a balesettel: voltaképpen ez készítette őket arra, hogy felfigyeljenek rá, mi történt.

A műsorok közös tulajdonsága, hogy a szereplők és a nézők személyessége, intimitásai között közvetítenek, ezáltal ál-bizalmas, családi légkört alakítanak ki. Ezt a hatást a kereskedelmi csatornák számtalan eszközzel igyekeznek elérni, többek között a csatornát képviselő állandó bemondók segítségével, a szignálban mutatott kis családi jelenetekkel. A nézőben az a hamis érzés keletkezhet, hogy valamiféle közösség részévé vált, amelytől támogatást kaphat. A valóságban azonban sem a közösség, sem a támogatás nem létezik.

### Irodalom

- Angelusz R. – Tardos R. (2002): Egy manifesztté vált kulturális konfliktus: A Zábó Jimmy eset. *Jel-kép*, 1. 3–21.
- Blair Hilty, E. (1997): From Sesame Street to Barney and Friends: Television as Teacher. In: Steinberg, S. – Kincheloe, J. (szerk.): *Kinderkulture – The Corporate Construction of Childhood*. Westview Press, Colorado.

- Buckingham, D. (2002): *A gyermekkor halála után*. Helikon, Budapest.
- Komáromi, G. (1999): *A gyermekirodalom*. Helikon, Budapest.
- Kósa É. – Vajda Zs. (1999): *Szemben a képernyővel*. Eötvös, Budapest.
- Müller, M. (1998): *Az áruvilág kicsi királyai*. Geomédia szakkönyvek, Budapest.
- Steinberg, S. – Kincheloe, J. L. (1997, szerk.): *Kinderkulture – The Corporate Construction of Childhood*. Westview Press, Colorado.
- Steinberg, S. – Kincheloe, J. L. (1997): No more Secrets – Kinderkulture, Information Saturation and the Post-modern Childhood. In: Steinberg, S. – Kincheloe, J. L., i. m. 1–31.
- Terestyényi T. (2003): A magyarországi televíziós műsorkínálat 2002-ben. *Jel-kép*, 1. 23–55.

*A műsorok figyelemmel kíséréseért köszönetet mondok tanítványaimnak, Varga Lindának és Széplaki Ágnesnek.*



*Az Iskolakultúra könyveiből*